

Autisme en referentiële communicatie: Common ground als alternatief voor theory of mind

Door: Olaf Schaufeli

Studentnummer: s4418239

Begeleider: Bart Geurts

Aantal woorden: 11201

Datum: 24/06/2022

Scriptie ter verkrijging van de graad “Master of arts” in de filosofie
Radboud Universiteit Nijmegen

Abstract: In dit paper wordt ingegaan op de problemen die autisten hebben met referentieel taalgebruik. Een populaire verklaring voor dit fenomeen is dat autisten niet beschikken over theory of mind en daarom tegen communicatieve problemen aanlopen. Dit paper zal ten eerste deze aanname ontcrachten, alvorens een alternatieve verklaring te introduceren, namelijk common ground. Problemen met referentieel taalgebruik zijn dan geen problemen meer die te maken hebben met theory of mind, maar duiden eerder op moeite met het vaststellen van welke kennis gemeenschappelijk is. Dit paper zal ten slotte ook aantonen dat de notie van common ground niet hoeft te berusten op theory of mind. Common ground kan een alternatieve verklaring bieden voor de problemen die autisten hebben met referentiële communicatie.

Hierbij verklaar en verzeker ik, Olaf Schaufeli, dat deze scriptie zelfstandig door mij is opgesteld, dat geen andere bronnen en hulpmiddelen zijn gebruikt dan die door mij zijn vermeld en dat de passages in het werk waarvan de woordelijke inhoud of betekenis uit andere werken – ook elektronische media – is genomen door bronvermelding als ontlening kenbaar gemaakt worden. Plaats: Arnhem datum: 24/06/2022

Inhoudsopgave

Titelblad	1
Verklaring eigen werk	2
Inhoud	3
Disclaimer	4
Inleiding	5
Hoofdstuk 1: Theory of mind als wondermiddel?	10
Hoofdstuk 2: Common ground	13
Hoofdstuk 3: David Lewis en common ground	22
Hoofdstuk 4: Bart Geurts en common ground	25
Samenvatting en conclusie	28
Bibliografie	30

Disclaimer:

Dit paper is geschreven door een persoon met het syndroom van Asperger. Ik ben mij er als geen ander van bewust dat autisme vaak gezien wordt als iets negatiefs. Ook ben ik mij er absoluut van bewust dat termen zoals 'syndroom' en 'symptomen' termen zijn die in de autisme-gemeenschap als negatief en kwetsend worden ervaren. Ik heb er echter wel voor gekozen om deze termen te blijven hanteren in dit paper, omdat deze termen nou eenmaal gebruikt en begrepen worden. Het gebruik van deze termen is puur en alleen een kwestie van conventie en is niet bedoeld om mensen te kwetsen of te denigreren.

Inleiding

“Ik heb Mark gisteren gezien” en “Ik heb Mark Rutte gisteren gezien”. Wat is het verschil tussen deze twee zinnen? Wanneer iemand het over Mark Rutte heeft, weten we ongetwijfeld allemaal wie er bedoeld wordt, namelijk de huidige minister-president van Nederland. Wanneer iemand het alleen over Mark heeft, is het totaal niet duidelijk wie er bedoeld wordt. Het kan natuurlijk nog steeds Mark Rutte zijn, maar het kan ook een toevallige kennis zijn.

Dit zijn voorbeelden van referentieel taalgebruik, taalgebruik waarbij gebruik gemaakt wordt van verwijzingen. In onze dagelijkse communicatie maken we constant gebruik van referentiële uitdrukkingen. Mark Rutte is bijvoorbeeld een referentiële uitdrukking, maar referentiële uitdrukkingen zijn eigenlijk alle uitdrukkingen die ergens naar verwijzen. Voorbeelden hiervan zijn o.a.: De maan, vorige week, Piet, het konijn, Kerst, het restaurant, Finland, een deken, deze scriptie etc. Referentiële uitdrukkingen zijn extreem divers en het is duidelijk dat het nagenoeg onmogelijk is om te communiceren zonder referentiële uitdrukkingen.

Zowel mijn vriend als ik hebben autisme. Ik merk aan ons beiden dat we soms moeite hebben met het correct gebruiken van referentiële uitdrukkingen. Ik heb zelf bijvoorbeeld heel vaak de neiging om naar personen te verwijzen die niet bekend zijn bij mijn gesprekspartner. Het is voor mij heel normaal dat ik bijvoorbeeld tegen mijn ouders zeg dat ik gisteren Dianne ben tegengekomen, terwijl mijn ouders geen idee hebben wie dat is. Ik merk aan mijn vriend dat hij vaak de neiging heeft om te verwijzen naar concepten die eigenlijk niet bekend zijn. Hij werkt namelijk als postdoc aan een onderzoek over fermentatie en ik zie aan hem dat hij niet altijd even goed begrijpt dat ik absoluut geen achtergrond heb in de exacte wetenschappen. Toch noemt hij redelijk vaak vrij complexe chemische processen, waar ik nog nooit van heb gehoord en die ik ook niet begrijp. Eenzelfde situatie zou ontstaan wanneer ik in een gesprek met hem het zou gaan hebben over filosofische theorieën en het bijvoorbeeld zou hebben over het Panopticon, deconstructie, opheben etc.

In het paper ‘Referential communication in children with autism spectrum disorder’ van Svenolof Dahlgren en Annika Dahlgren Sandberg wordt een concrete link gelegd tussen autisme en moeite met referentiële communicatie (Dahlgren en Sandberg 2008, 335). In hun paper gaan ze vooral in op de problemen die autistische kinderen hebben. Ook dit herken ik in mijn eigen leven. De problemen die ik net heb beschreven zijn problemen die ik nog veel erger had toen ik op de basisschool zat. Ik kan mij herinneren dat ik heel lang niet heb begrepen dat ik niet ‘zomaar’ kon verwijzen naar de vrienden van mijn ouders door alleen hun naam te noemen. Nu snap ik dit gelukkig wel, maar dat neemt niet weg dat ik nog steeds fouten blijf maken.

Voordat ik dieper inzoom op dit probleem, is het eerst noodzakelijk dat ik wat meer vertel over het syndroom autisme zodat ik een volledig beeld kan vormen van wat autisme precies inhoudt. Wanneer iemand op het internet gaat zoeken naar 'autisme' zal diegene al snel uitkomen op de website van Autism Speaks. Autism Speaks is een liefdadigheidsorganisatie die zich inzet voor de emancipatie van autisten en ook veel onderzoek naar autisme sponsort. Autism Speaks is verder ook een betrouwbare site wanneer iemand wil weten wat autisme precies is. Op de site is dan ook een degelijk en overzichtelijk overzicht van de symptomen van het syndroom autisme te vinden (Autism Speaks).

De term autisme verwijst naar een breed spectrum aan syndromen die zich kenmerken door problemen op drie vlakken: communicatie, sociale vaardigheden en gedrag. Zo kan een autistisch individu moeite hebben bij zowel verbale als non-verbale communicatie. Voorbeelden zijn moeite met oogcontact, gezichtsuitdrukking, gebaren, stemtoon en het correct interpreteren van niet-letterlijke uitingen. Daarnaast hebben veel autisten moeite met turn-taking in een gesprek (het om de beurt praten in een gesprek). Ook is een aanzienlijk deel van de autisten zelfs non-verbaal (Autism Speaks).

De problemen op het gebied van sociale vaardigheden omvatten moeite met zaken als het herkennen van emotie, het correct uiten van emotie en troost zoeken bij anderen. Ook vinden veel autisten het lastig om gepast afstand te houden tot een ander. Over het algemeen worden sociale situaties dan ook ervaren als ongemakkelijk en raakt een autist snel overprikkeld (Autism Speaks).

Ten slotte kenmerkt autisme zich ook door gedragsproblemen, in het bijzonder door gedrag dat vrij stereotiep en repetitief van aard is. Denk hierbij aan repeterende bewegingen van het lichaam of met objecten. Ook ritualistisch gedrag hoort hierbij, zoals bepaalde objecten steeds op een bepaalde manier neer willen zetten. Daarnaast hebben autisten vaak specifieke en extreme interesses (hyperfixaties). Mijn hyperfixaties zijn bijvoorbeeld haken en het Eurovisie Songfestival. Een behoefte aan structuur en een duidelijke en onveranderlijke routine worden ook beschouwd als kenmerkend voor autisme (Autism Speaks).

Een andere onderverdeling in het spectrum heeft te maken met de intensiteit van autisme. Niet iedereen op het spectrum ervaart de bovengenoemde eigenschappen op dezelfde manier en even intens. De classificatie van deze intensiteit is vooral gebaseerd op hoeveel steun een autist nodig heeft. Niveau 1 is het laagste niveau, heeft de minste steun nodig en kenmerkt zich vooral door een lichte intensiteit van bovengenoemde eigenschappen. Er bestaat moeite met sociale interactie, maar niet in die mate dat communicatie bijna onmogelijk is (Masi et al., 2017, 186).

Nummer 3 is het hoogste niveau. Deze autisten hebben over het algemeen veel steun nodig en ervaren de bovengenoemde eigenschappen intens. Dit is ook de groep waarin zaken als non-verbaliteit, zeer beperkt sociaal contact en extreme moeite met verandering voorkomen. Niveau 2 zit er tussenin. Zelfs met steun blijven deze autisten problemen hebben op het vlak van sociale communicatie. Ook vinden deze autisten het lastig om met verandering om te gaan, maar niet zo extreem als op niveau 3 (Masi et al., 2017, 186).

Een laatste onderdeel van het spectrum dat ik kort wil noemen in het syndroom van Asperger. Het verschil tussen Asperger en andere vormen van autisme is dat Asperger niet gepaard gaat met intellectuele gebreken of problemen met taalverwerving. Problemen met sociale interactie, turn-taking, moeite met non-verbale communicatie en hyperfixaties zijn wel aanwezig. Ook kenmerkt Asperger zich vaak door hypergevoeligheid voor prikkels (Autism Speaks).

In dit paper ben ik vooral geïnteresseerd in de problemen die autisten hebben met referentiële communicatie. In het bijzonder ben ik geïnteresseerd in de groep autisten die over het algemeen weinig ondersteuning hebben, maar juist wél moeite hebben met bijzondere vormen van communicatie, zoals referentiële communicatie. Daarom ben ik vooral geïnteresseerd in autisten met Asperger of autisten die vallen onder niveau 1. Bij meer ‘intense’ vormen van autisme spelen immers al snel zaken zoals non-verbaliteit een rol.

Autisme en referentiële communicatie

In het paper van Dahlgren en Sandberg wordt een experiment besproken waarbij kinderen met autisme een kaart moeten beschrijven op een zodanige manier dat een (volwassen) luisteraar de correcte kaart kan kiezen. Tijdens de eerste ronde werd er gebruik gemaakt van 16 handgeschilderde kaarten met 4 variabelen: Jongen of meisje, blij of verdrietig, met of zonder neus en groot of klein gezicht. Tijdens de tweede ronde werd er gebruik gemaakt van foto's van mensen, wederom 16 kaarten met 4 variabelen: Mannen of vrouwen, met of zonder bril, blik naar voren of naar links, jong of oud. Voorafgaand aan het experiment werd eerst gecontroleerd of de autistische kinderen correct emotie konden herkennen. Als de kinderen klaar waren met het beschrijven van de kaart kregen ze de vraag of ze voldoende en adequate informatie hadden gegeven. Als ze ‘ja’ antwoordden, zou de volwassen luisteraar een kaart kiezen (Dahlgren en Sandberg 2008, 338-339).

Er werd vervolgens ook geteld hoeveel irrelevante en overbodige informatie er werd gegeven. Alleen informatie over de 4 variabelen, bijvoorbeeld emotie of kijkrichting, werd beschouwd als relevant. Informatie over zaken die de foto's niet onderscheidde, zoals ogen of de mond werd beschouwd als irrelevant. Ook wanneer er bijvoorbeeld eigenschappen zoals ‘lang haar’ genoemd werd wanneer ‘meisje’ al genoemd was, werd beschouwd als overbodig en irrelevant. Alle meisjes op de afbeeldingen hadden immers lang haar (Dahlgren en Sandberg 2008, 339).

Ten slotte werd er onderscheid gemaakt tussen twee redenen waarom kinderen irrelevante informatie zouden geven. De eerste mogelijkheid is dat een kind de opdracht juist heel goed begrijpt en zo gedetailleerd mogelijk de afbeelding wil beschrijven. De andere mogelijkheid is dat kinderen moeite hebben met het onderscheiden van wat wel en niet relevant is. Om deze redenen werd er een rekensom gemaakt van ('Aantal genoemde relevante eigenschappen' min 'Aantal genoemde irrelevante eigenschap') gedeeld door 4 (totaal aantal mogelijke relevante eigenschappen). Een perfecte score is dan 1 (Dahlgren en Sandberg 2008, 339).

Uit het experiment is gebleken dat de autistische kinderen minder effectief waren in het overbrengen van informatie. Vergeleken met de controlegroep, die bestond uit neurotypische kinderen, noemden de autistische kinderen in verhouding veel meer irrelevante dan relevante eigenschappen. Dit experiment geeft reden om aan te nemen dat autisten inderdaad meer moeite hebben met referentiële communicatie dan neurotypische mensen. Dahlgren en Sandberg brengen het falen van de autistische kinderen in verband met theory of mind. Theory of mind houdt het vermogen om een ander mentale toestanden zoals geloof, verlangens etc. toe te schrijven. De kanttekening moet gemaakt worden dat deze conclusie gebaseerd is op 5 autistische kinderen (van de 30), maar Dahlgren en Sandberg zien desalniettemin wel een verband tussen theory of mind en referentiële communicatie. Ten slotte concluderen Dahlgren en Sandberg dat de resultaten van het experiment overeenkomen met de problemen die autisten in hun dagelijks leven hebben met referentiële communicatie en dat theory of mind en dat deze problemen te maken hebben met problemen met theory of mind (Dahlgren en Sandberg 2008, 345-346).

Ik heb zelf moeite met gebruik van theory of mind om veel problemen die autisten hebben te verklaren. Als autist krijg ik soms het gevoel dat theory of mind vaak gebruikt wordt als een soort wondermiddel en het idee dat autisten amper of geen theory of mind hebben is dan ook een idee dat vrij populair is binnen de psychiatrie (Gernsbacher en Yergeau 2019, 2). Door te zeggen dat een autist geen theory of mind heeft, dus niet het vermogen heeft om een ander (en zichzelf) mentale toestanden te kennen, zegt iemand eigenlijk dat een autist niet het vermogen heeft om dingen vanuit het perspectief van een ander te zien. Hier is echter geen enkele evidentie voor. Wellicht is het bij extreme gevallen van autisten wel zo, maar bij de meer hoogfunctionerende autisten is dit niet zo.

Deze opvatting plaatst autisten niet bepaald in een positief daglicht. Door te zeggen dat autisten geen of amper theory of mind hebben, zeg je dat een autist niet in staat is een ander mentale toestanden zoals geloof, overtuigingen, verlangens etc. toe te schrijven. In het verlengde hiervan zeg je dan ook dat autisten eigenlijk geen empathisch vermogen hebben. Hier blijkt in de praktijk echter geen bewijs voor te zijn. Daarom wil ik in dit paper op zoek naar een andere verklaring voor het probleem van referentiële communicatie. Er bestaat namelijk het concept 'common ground', een begrip dat vooral populair gemaakt is door psycholinguïst Herbert Clark. Common ground is kort samengevat de optelsom aan gemeenschappelijke kennis tussen 2 of meerdere personen (Clark 1996, 23).

In het geval van het experiment dat door Dahlgren en Sandberg is besproken, is het goed denkbaar dat ook deze notie het ‘falen’ van de autistische kinderen kan verklaren. Als een autistisch kind moeite heeft met het herkennen van wat nou precies wel en niet common ground is, kan het namelijk ook het geval zijn dat het kind in kwestie ook veel irrelevante eigenschappen zal noemen. Het is dan geen kwestie meer van een gebrek aan theory of mind, maar eerder een gebrek aan het herkennen van common ground. In dit paper wil ik dan ook onderzoeken of de notie van common ground een alternatieve verklaring kan zijn voor de problemen die autisten hebben op het gebied van referentiële communicatie. De vraag die centraal zal staan in dit paper is de volgende: *In hoeverre biedt de notie van common ground een alternatief voor theory of mind wat betreft het verklaren van de problemen die autisten hebben op het gebied van referentiële communicatie?*

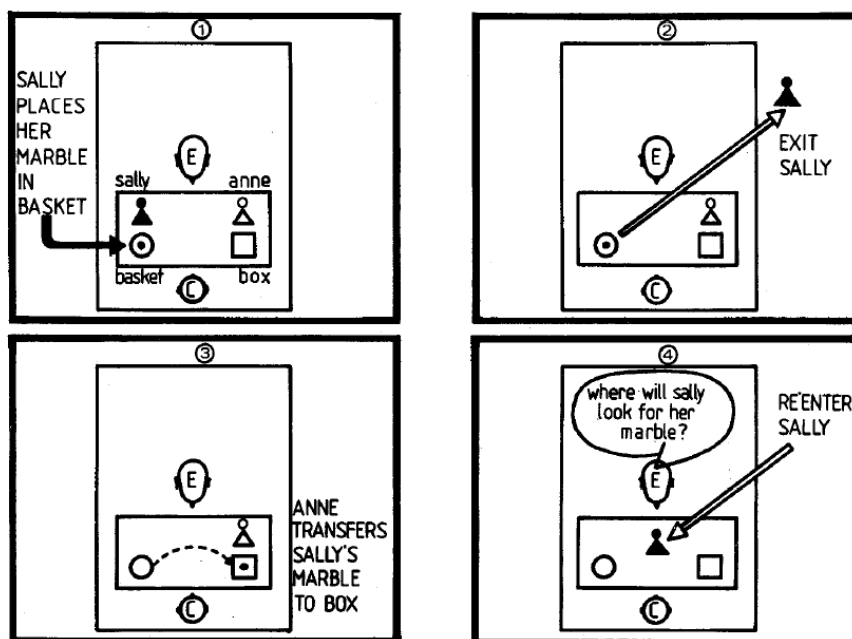
Om deze vraag te beantwoorden zal ik allereerst uitleggen waarom theory of mind überhaupt geen adequate verklaring is voor de problemen die autisten hebben op het gebied van referentieel taalgebruik. Vervolgens zal ik common ground bespreken als alternatief voor theory of mind. Ik zal dit doen door allereerst Herbert Clark aan het woord te laten. In zijn boek *‘Using Language’* geeft hij een heldere uitleg van wat de notie common ground precies inhoudt. Samen met Catherine Marshall geeft hij echter in mijn ogen een te mentalistische invulling van dit begrip. Ik ben in dit paper echter op zoek naar een verklaring die niet berust op theory of mind en dus voorbij mentalistische termen gaat. Om deze reden zal ik vervolgens David Lewis bespreken. Lewis introduceert een normatieve dimensie, maar blijft nog steeds hangen in mentalistische termen. Daarom zal ik ook nog Bart Geurts het woord geven. Hij introduceert ook een normatieve dimensie, een sociale normatieve dimensie. Geurts slaagt hiermee erin om mentalistische termen en theory of mind te omzeilen. Ten slotte zal ik in de conclusie een positief antwoord geven op mijn hoofdvraag, namelijk dat common ground een alternatief voor theory of mind kan zijn wat betreft het verklaren van de problemen die autisten hebben op het gebied van referentiële communicatie.

Hoofdstuk 1: Theory of mind als wondermiddel?

Zoals ik al in de inleiding heb besproken, wordt theory of mind vaak gezien als een soort wondermiddel waarmee veel problemen waar autisten tegenaan lopen te verklaren. Theory of mind is, in het kort, het vermogen om een ander en jezelf mentale toestanden toe te schrijven. Dit houdt in dat iemand zich er van bewust is dat een ander ook dingen weet, verlangt, gelooft etc. (Baron-Cohen et al. 1985, 38). Als ik bijvoorbeeld een gefrustreerde man bij een bushalte zie wachten kan ik mij voorstellen dat de bus wellicht te laat is en dat de man hierdoor gefrustreerd is. Ikzelf ervaar deze frustratie niet, maar ik realiseer me dat de man in kwestie waarschijnlijk om de net genoemde reden deze frustratie kan ervaren. Ik schrijf dan een mentale toestand toe aan deze man.

Simon Baron-Cohen is van mening dat autisten veel moeite hebben met theory of mind. In het paper *'Does the Autistic Child Have a "Theory of Mind"?'* samen met Alan M. Leslie en Uta Frith postuleert hij dat kinderen met autisme extreme problemen hebben op het vlak van theory of mind. Deze conclusie werd getrokken na aanleiding van een experiment met 20 autistische kinderen, 14 kinderen met het syndroom van Down en 27 neurotypische kinderen (Baron-Cohen et al. 1985, 40). De uitkomst van het experiment dat ik nu zal beschrijven is belangrijk voor de uiteindelijke claim die Baron-Cohen zal maken, namelijk dat autisten geen of amper theory of mind bezitten.

Het experiment had de vorm van de 'Sally en Anne test'. Dit is een test die toetst of de proefpersoon in staat is een ander een foute geloofstoestand toe te schrijven. Sally en Anne bevinden zich namelijk in dezelfde kamer. Sally stopt haar knikker in een mand en gaat vervolgens de kamer uit. Anne haalt dan de knikker uit de mand en stopt deze in een doos. Sally komt weer terug de kamer in. De vraag is uiteindelijk waar Sally haar knikker gaat zoeken, in de doos of in de mand (Baron-Cohen et al. 1985, 41).

Figuur 1: De Sally en Anne test (Baron-Cohen et al. 1985, 41)

Een toeschouwer van dit experiment weet natuurlijk dat Anne de knikker heeft verplaatst. Het gaat hier echter om het perspectief van Sally. Sally heeft niet gezien dat de knikker is verplaatst en gelooft ten onrechte dat de knikker nog in de mand ligt. De proefpersonen moeten herkennen dat Sally op dit moment een foute geloofstoestand heeft en in de mand naar de knikker zal zoeken. Theory of mind is hier uiteindelijk nodig om Sally deze foute geloofstoestand toe te schrijven. Het is nodig om vanuit het perspectief van Sally te redeneren, niet vanuit het eigen perspectief.

De kinderen in het experiment werden ook twee controlevragen gesteld: Waar lag de knikker eerst? En: Waar ligt de knikker echt? Alle kinderen in het experiment hebben deze vragen correct beantwoord. De neurotypische en de kinderen met het syndroom van Down wezen ook correct de mand aan als de plek waar Sally naar de knikker zou zoeken. De autistische kinderen deden dit niet, zij wezen naar de plek waar de knikker daadwerkelijk lag. Hieruit werd de conclusie getrokken dat de autistische kinderen geen theory of mind hebben gebruikt. Zij waren blijkbaar niet in staat om een ander mentale toestanden toe te schrijven (Baron-Cohen et al. 1985, 41-43).

Vanuit dit perspectief zijn de problemen die autisten hebben met referentieel taalgebruik ook goed te verklaren. Wanneer een autist geen, of slechts heel een heel beperkte, theory of mind heeft, heeft de autist geen toegang tot het perspectief van een ander. De autist weet dan niet wat een ander weet. Het wordt op dat moment lastig om goed in te schatten wat wel en niet bekend is en waar wel of niet naar verwezen kan worden. De autist kan bijvoorbeeld zelf weten wie zijn beste vriend Jan is, maar dat hoeft een gesprekspartner niet te weten. Vanuit een theory of mind verklaring zou de autist in dit gesprek niet gevoelig zijn voor het feit dat de gesprekspartner geen idee heeft wie Jan is. De autist zou dan verwijzen naar Jan, zonder er erg in te hebben dat dit een referent is die niet bekend is.

Problemen met theory of mind

Ik ben er echter niet van overtuigd dat theory of mind kan dienen als een soort wondermiddel om een groot scala aan problemen te verklaren. Ik twijfel namelijk of de aanname dat autisten geen, of slechts een beperkte, theory of mind hebben wel zo correct is als vaak wordt aangenomen. In het artikel *'Empirical Failures of the Claim That Autistic People Lack a Theory of Mind'* van Morton Ann Gernsbacher en Melanie Yergeau vind ik steun in mijn twijfel. In dit artikel benadrukken ze ten eerste hoe invloedrijk de claim dat autisten geen theory of mind hebben is. De claim is te vinden in veel psychologietekstboeken, de claim wordt gebruikt door psychologen in rechtszaken en er zijn duizenden psychologische artikelen die deze claim herhalen. Ze laten vervolgens zien dat het empirisch bewijs voor deze claim niet zo valide is als vaak wordt aangenomen (Gernsbacher en Yergeau 2019, 2).

Ten eerste zijn problemen met theory of mind niet specifiek voor autisten, in tegenstelling tot wat Baron-Cohen bijvoorbeeld beweert. Kinderen met autisme zijn echter niet uniek in hun problemen met foute geloofsovertuigingen. Ook kinderen met andere stoornissen, zoals het syndroom van Down, het syndroom van Williams, hersenverlamming etc. hebben deze moeite. Dit beperkt zich niet alleen tot kinderen met stoornissen of beperkingen. Kinderen die bijvoorbeeld weinig of geen broers of zussen of uit een lagere sociaaleconomische klasse komen hebben ook moeite met tests zoals Sally en Anne. De claim dat autisten uniek zijn wat betreft deze problematiek is dus zeker niet waar. Baron-Cohen zelf is hier recent ook op teruggekomen (Baron-Cohen 2009, 70; 2010, 169), maar wat Gernsbacher en Yergeau betreft is het kwaad al geschied. De psychologie is namelijk al doordrenkt met deze claim (Gernsbacher en Yergeau 2019, 3-4).

Ten tweede is het ook niet zo dat álle autisten problemen met theory of mind hebben. Baron-Cohen claimt dat mindblindness (blind zijn voor de mentale toestanden van een ander) een universeel kenmerk is van autisme. Het probleem met deze claim is dat veel autistische kinderen en volwassenen wél in staat zijn taken waar theory of mind voor nodig is te volbrengen. Hoe is dit te verklaren? Veel theory of mind taken zijn grotendeels afhankelijk van gesproken taal. De verklaring die door wetenschappers wordt gegeven voor het fenomeen dat sommige autisten wél succesvol zijn in deze taken, is dat zij hun taalvaardigheid gebruiken om er uit te komen. Dit is een merkwaardige verklaring, aangezien autisme vrijwel altijd gepaard gaat met problemen op het vlak van communicatie. Waarom zouden autisten dan taal gebruiken terwijl niet-autisten, die op communicatief gebied veel vaardiger zijn, dat niet doen? Dat zou volstrekt onlogisch zijn (Gernsbacher en Yergeau 2019, 4-5).

Gernsbacher en Yergeau laten zien dat de claim dat autisten geen theory of mind hebben weliswaar populair is, maar ook overdreven is. Problemen met theory of mind zijn niet uniek voor autisme. Ook worstelt zeker niet elke autist met theory of mind. Om deze redenen wil ik hier concluderen dat theory of mind niet het wondermiddel is om veel van de problemen die autisten hebben te verklaren. Niet elke autist heeft immers deze problemen met theory of mind en daarom wil ik op zoek naar een alternatieve verklaring die minder de nadruk legt op theory of mind. Een alternatieve verklaring is de notie van common ground, die ik in de volgende hoofdstukken zal bespreken.

Hoofdstuk 2: Common ground

Nu ik heb uitgelegd waarom theory of mind niet geschikt is om de problemen die autisten hebben met referentieel taalgebruik te verklaren, zal ik een alternatieve verklaring naar voren brengen, namelijk common ground. De term “common ground” is oorspronkelijk geïntroduceerd door Robert Stalnaker (Stalnaker 1978) en verder uitgewerkt in het boek *‘Using Language’* van Herbert Clark. Het begrip common ground is sindsdien goed ingeburgerd. Common ground is noodzakelijk om elke gezamenlijke handeling (joint action) uit te voeren. Om een gezamenlijke handeling goed te laten verlopen is het immers nodig deze goed te coördineren. Deze coördinatie vereist een beroep op common ground. Common ground is daarnaast ook essentieel voor correct referentieel taalgebruik. (Clark 1996, 92-83).

Wat houdt de term ‘common ground’ in?

Kort samengevat is common ground de optelsom van alle gemeenschappelijke kennis, geloofsovertuigingen en veronderstellingen van twee of meer personen (Clark 1996, 93). Stel dat ik met een vriend van mij wil gaan tennissen. Ten eerste is het nodig dat we het tennisspel goed coördineren, als we bijvoorbeeld allebei aan dezelfde kant van het net gaan staan wordt het lastig om te tennissen. Ook is het noodzakelijk dat we allebei bekend zijn met de spelregels van tennis. In dit geval zijn we allebei op de hoogte van de regels van tennis en weten we allebei dat we aan andere kanten van het net moeten staan. Ook hebben we beiden de geloofsovertuiging dat we daadwerkelijk tennis gaan spelen. Deze zaken zijn onderdeel van onze common ground en deze common ground hebben we nodig om ons tennisspel goed te kunnen spelen.

Voor common ground is het nodig dat kennis niet alleen gedeeld is, maar ook gemeenschappelijk is. Het onderscheid tussen gedeelde kennis en gemeenschappelijke kennis is een belangrijk onderscheid. Gaandeweg in dit hoofdstuk zal ik verder ingaan op dit verschil tussen gemeenschappelijke kennis en gedeelde kennis.

Gedeelde kennis is slechts de kennis die alle gespreksdeelnemers hebben. Stel dat ik met een medestudent aan de praat raak en er achter komt dat zij uit Finland komt. Hoewel ik geen Fins spreek, weet ik wel dat Fins een taal is die verwant is aan het Hongaars en Estisch, 15 naamvallen heeft en dat de term ‘kuusi palaa’ op 9 verschillende manieren vertaald kan worden. Dit is gedeelde kennis, als Finssprekende weet mijn klasgenote dit uiteraard ook. Omdat ikzelf geen Fins spreek, wordt deze kennis niet van mij verwacht. (Clark 1996, 101-102). Voor mijn Finse klasgenoot en mij is deze basale kennis van de Finse taal gedeelde kennis. We weten het allebei, maar mijn Finse klasgenote verwacht niet dat ik deze kennis bezit, dus deze kennis is niet gemeenschappelijk.

Aangezien mijn Finse klasgenote en ik beiden filosofie studeren kunnen we wél van elkaar verwachten dat we kennis hebben van filosofische concepten. Ik kan makkelijk met haar een gesprek hebben over de Cartesiaanse twijfel, Plato’s allegorie van de grot, de Kantiaanse plichtethiek etc. Kennis over deze concepten is kennis die we ook allebei hebben, maar ook kennis die gemeenschappelijk is.

We verwachten van elkaar dat we deze kennis hebben en de kennis is in dit geval gemeenschappelijk, niet alleen gedeeld. Wanneer kennis gemeenschappelijk is, geldt het als common ground (Clark 1996, 102).

Hoe kunnen we vervolgens bepalen welke kennis gedeeld is en welke kennis gemeenschappelijk is? Dit kan op basis van wat Clark definieert als culturele gemeenschappen. Vaak delen we mensen immers in categorieën in op basis van zaken zoals hobby's, nationaliteit, werk etc. In het geval van mijn Finse klasgenote kan ik haar in ieder geval indelen in de volgende culturele gemeenschappen: 'Finnen', 'Finssprekenden', 'Engelssprekenden' (we praten immers in het Engels met elkaar), en 'Filosofen'. Op haar beurt kan zij mij indelen in de culturele gemeenschappen 'Nederlanders', 'Nederlandssprekenden', 'Engelssprekenden' en 'Filosofen'. Door mensen in te delen in culturele gemeenschappen kunnen we een inschatting maken over wat deze mensen weten. Een Fin zou bijvoorbeeld ongetwijfeld weten dat Helsinki de hoofdstad is van Finland (Clark 1996, 100-101).

De culturele gemeenschappen zijn niet per se aan een locatie verbonden. Het zijn dus niet alleen gemeenschappen die dicht bij elkaar woont of elkaar allemaal kennen. Een culturele gemeenschap wordt door Clark gedefinieerd als een groep mensen die allemaal een gedeelde expertise, interesse of verwantschap hebben. Engelssprekenden zijn experts op het gebied van de Engelse taal, koks zijn experts op het gebied van koken, Nederlanders zijn experts op het gebied van Nederland etc. Culturele gemeenschappen zijn bijvoorbeeld Britten, Engelssprekenden, koks, leraren. Ook groepen als mannen, Aziaten, autisten, Boeddhisten, tieners, liberalen etc. vormen culturele gemeenschappen (Clark 1996, 103-106).

Wanneer we beiden lid zijn van dezelfde culturele gemeenschap, kunnen we spreken van gemeenschappelijke kennis. Dit gaat op in het geval van de culturele gemeenschappen 'Engelssprekenden' en 'Filosofen'. We kunnen van elkaar verwachten dat we een insider perspectief hebben van deze culturele gemeenschappen. In het geval van de culturele gemeenschappen 'Finnen' en 'Finssprekenden' heb ik dat insider perspectief niet. Mijn Finse klasgenote verwacht dan ook niet van mij dat ik bijvoorbeeld veel kennis zou hebben van de Finse taal of zou weten waar Lahti precies ligt. Ik zou van haar ook niet verwachten dat zij veel kennis heeft van de Nederlandse taal of weet waar Oosterbeek ligt. Als zij dat toevallig wel zou weten is dit gedeelde kennis. Ze bezit deze kennis weliswaar, maar ik verwacht dit niet van haar. Om deze reden is de kennis slechts gedeeld, niet gemeenschappelijk (Clark 1996, 101-102).

Clark onderscheidt twee niveaus wat betreft common ground: Communale common ground en persoonlijke common ground. Communale common ground heeft te maken met de informatie die we afleiden uit de culturele gemeenschappen die ik zojuist heb besproken (Clark 1996, 100-101). Persoonlijke common ground heeft te maken met de informatie die we afleiden uit gedeelde persoonlijke ervaringen (Clark 1996, 112).

Communale common ground

Zoals ik zojuist heb besproken heeft communale common ground te maken met de informatie die we afleiden uit de culturele gemeenschappen. Wat voor soort informatie leiden we precies af uit deze culturele gemeenschappen? Clark onderscheidt een aantal verschillende soorten informatie.

1. Menselijke aard: Wanneer ik een ander menselijk wezen ontmoet neem ik automatisch aan dat hij/zij grotendeels hetzelfde zal denken en redeneren als ik. Daarnaast is het common ground dat we als menselijke wezens allemaal in principe over dezelfde vijf zintuigen bezitten. Als ik een bepaald geluid hoor, kan ik aannemen dat mijn gesprekspartner (mits hij/zij niet doof is) datzelfde geluid ook hoort etc. Daarnaast neem ik aan dat we allemaal in ieder geval een basale kennis bezitten van de natuurwetten, zoals zwaartekracht (Clark 1996, 106-107).
2. Gemeenschappelijk lexicon: Als Nederlander neem ik als common ground aan dat andere Nederlanders de Nederlandse taal en conventies van deze taal beheersen. Ik verwacht dan ook dat ik tegen andere Nederlanders gewoon zonder problemen Nederlands kan praten.
Daarnaast is het zo dat bepaalde culturele gemeenschappen ook hun eigen lexicon kunnen hebben. Een term als ‘transcendentiaal’ is een term die veel filosofen ongetwijfeld wat zegt, maar een niet-filosoof zal waarschijnlijk geen idee hebben wat wordt bedoeld. Het is daarom noodzakelijk om ook vast te stellen tot welke andere culturele gemeenschappen onze gesprekspartners behoren, zodat we weten welke termen we wel en niet kunnen gebruiken (Clark 1996, 107-108).
3. Culturele feiten, normen en procedures: We nemen ook culturele kennis aan als common ground. Als Nederlanders zullen we allemaal weten wie Mark Rutte is, dat Amsterdam onze hoofdstad is, dat Duitsland en België onze buurlanden zijn etc. Ook beschouwen we culturele conventies als common ground. In Nederland is het bijvoorbeeld gebruikelijk om iedereen een hand te geven en te feliciteren. Dit verwachten we dan ook van elkaar. Daarbij zien we ook normen/regels zoals rechts rijden en niet voordringen bij de kassa als common ground (Clark 1996, 108-109).
4. Onuitspreekbare achtergrond: Deze vorm van communale common ground heeft niet te maken met feitelijke kennis, maar met persoonlijke ervaringen die lastig uit te leggen zijn. Een autist weet op dezelfde manier ook hoe het is om een autist te zijn in neurotypische samenleving. Ik weet hoe het voelt om moeite te hebben met referentiële communicatie, ik weet hoe het voelt om hyperfixaties te hebben, ik weet hoe het voelt om mijn autisme te maskeren. Ik ben bekend met deze ervaringen en ik neem het als common ground aan dat andere autisten ook bekend zijn met deze ervaringen. Hoe deze ervaringen precies voelen is echter lastig uit te leggen aan een neurotypisch iemand die deze ervaringen nooit gehad heeft. Ze zijn daarom onuitspreekbaar. Dit noemt Clark ook wel een ultiem insider-perspectief (Clark 1996, 110).

Persoonlijke common ground

Communale common ground heeft vooral te maken met culturele gemeenschappen. Deze vorm van common ground heeft iets generieks, communale common ground is in principe gemeenschappelijk voor ieder lid van een bepaalde culturele gemeenschap. Dit geldt ook voor de onuitspreekbare achtergrond. Hoewel dit vooral persoonlijke ervaringen lijken te zijn, zijn deze ervaringen common ground voor iedereen in een culturele gemeenschap. Sommige mensen zijn bijvoorbeeld niet in staat om pijn te voelen. Individuen in de culturele gemeenschap ‘Mensen die geen pijn voelen’ delen allemaal deze unieke persoonlijke ervaring.

Persoonlijke common ground daarentegen gaat vooral over gedeelde persoonlijke ervaringen. Deze gedeelde persoonlijke ervaringen zijn specifieke ervaringen die je samen met iemand anders ervaart. Deze gedeelde persoonlijke ervaringen worden dan common ground tussen de deelnemers en daar kan op een later moment weer naar worden verwezen (Clark 1996, 112). Deze persoonlijke common ground kan volgens Clark op verschillende manieren ontstaan:

1. Gedeelde ervaringen: Stel dat ik met mijn vriend uit eten ga. Dit is een gedeelde ervaring van uit eten gaan. We gaan samen het restaurant binnen, we bestellen eten en genieten van onze maaltijd. Wanneer we weer thuis zijn kan ik iets zeggen als “Goh, die rode curry was lekker. Die moeten we de volgende keer weer bestellen!” Omdat we beiden bewust hebben deelgenomen aan de restaurantervaring, is deze ervaring common ground geworden en kan ik er over praten met mijn vriend (Clark 1996, 112). Op eenzelfde wijze kan een perceptuele ervaring, zoals het gezamenlijk zien van een zeeke in de dierentuin, common ground worden (Clark 1996, 113).
2. Gemeenschappelijk lexicon: Ook bij persoonlijke common ground kan sprake zijn van een gemeenschappelijk lexicon. Dit moet gezien worden als een meer persoonlijk lexicon en heeft vooral de vorm van privé-grappen, bijnamen etc. (Getrouwde) stellen ontwikkelen volgens Clark vaak een set persoonlijke uitdrukkingen die buiten hun relatie niet conventioneel gebruikt worden in de samenleving (Clark 1996, 119). Een voorbeeld: Ik vergat ooit eens het woord voor handblender, dus toen noemde ik het ding de prt-prt (naar het geluid dat een handblender maakt). Sindsdien noemen mijn vriend en ik de handblender de prt-prt. Ook gedeelde ervaringen kunnen bijdragen aan een gemeenschappelijk lexicon. Mijn vriend en ik gebruiken onderling regelmatig uitspraken die we een keer samen op TV of op straat gehoord hebben.

Persoonlijke common ground heeft veel meer te maken met mensen onderling en de specifieke ervaringen, waarnemingen en uitdrukkingen die ze met elkaar delen. Persoonlijke common ground heb je dan ook niet zomaar met iedereen. Met vreemden heb je geen persoonlijke common ground omdat je die persoon simpelweg niet kent. Pas wanneer je een diepere sociale relatie met iemand hebt, zoals vriendschap of een romantische relatie, heb je ook persoonlijke common ground met deze persoon (Clark 1996, 115-116).

Ten slotte is het noodzakelijk om op te merken dat common ground niet iets is dat zomaar a priori aan ons manifesteert. Het is niet voldoende om naast iemand te gaan zitten en te wachten totdat common ground zich aandient. Sommige uiterlijke kenmerken kunnen wel blijk geven van common ground, als ik bijvoorbeeld zie dat iemand aan het haken is weet ik dat dit een gemeenschappelijke hobby is. In de meeste gevallen is echter sociale interactie en communicatie nodig om vast te stellen wat common ground is. In het geval van mijn Finse klasgenoot kwam ik er pas achter dat zij uit Finland komt, omdat ik met haar in gesprek ging. Door middel van sociale interactie en communicatie leer je dingen over een ander en kan je vaststellen wat als common ground geldt. (Clark 1996, 112).

Common ground en referentieel taalgebruik.

Hoe verhoudt common ground zich vervolgens tot referentieel taalgebruik? In het artikel *'Definite Reference and Mutual Knowledge'*, samen met Catherine Marshall, legt Clark uit dat common ground nodig is voor referentieel taalgebruik. Om ergens naar te kunnen verwijzen is het nodig dat beide gespreksdeelnemers kennis hebben van de referent (Clark en Marshall 1981, 26). In het geval van het restaurantbezoek is het deze specifieke ervaring die ons beiden bekend moet zijn. Stel dat mijn vriend er echter niet bij was en zich er ook totaal niet bewust van was dat ik in een restaurant ben gaan eten. Op het moment dat ik dan ga verwijzen naar deze ervaring wordt het lastig, aangezien mijn vriend absoluut niet weet waar ik het over heb. Om ergens naar te kunnen verwijzen is het noodzakelijk dat datgene gemeenschappelijke kennis is, dus common ground is.

In de casus autisme en referentieel taalgebruik zou common ground inderdaad kunnen verklaren waarom autisten problemen hebben met referentieel taalgebruik. Common ground is immers een voorwaarde voor correcte referentiële communicatie. De situatie in het experiment, waarbij de autistische deelnemers onder andere veel irrelevante informatie geven heeft ook met common ground te maken. Mogelijkerwijs hebben autisten meer moeite met het vaststellen van common ground, wat tot communicatieve problemen kan leiden. Dit kunnen problemen zijn als verwijzen naar zaken waar de gesprekspartner niet bekend mee is, maar ook situaties als in het experiment kunnen voorkomen. In dit geval zou de autist niet goed in kunnen schatten welke zaken als common ground gelden en een heel scala aan irrelevante informatie geven.

Dit klinkt heel plausibel. Tot nu toe heb ik de notie van common ground zelf besproken en deze notie lijkt heel geschikt om de problemen die autisten hebben met referentieel taalgebruik te verklaren. Toch is deze notie niet helemaal zonder problemen. Mijn probleem heeft vooral te maken met de mentalistische invulling die Clark en Marshall de notie van common ground geven.

Common ground is volgens Clark en Marshall namelijk weer te geven in een aantal mentale toestanden. Wederom een voorbeeld om dit te verhelderen: Een van mijn hobby's is haken. Ik koop daarom ook vrij veel en vaak garen. Een van de garens die ik graag koop is Hobbii Dream Colour, een garen bestaande uit 100% scheerwol, verkocht in de Deense webshop Hobbii. Een goede vriendin van mij haakt ook graag en bestelt ook wel eens garen op deze webshop. Wij weten dan beiden dat Hobbii Dream Colour verwijst naar een Deens garen dat voor 100% uit wol bestaat. Volgens Clark en Marshall kan dat weergegeven worden in de volgende mentale toestanden:

1. Ik weet dat Hobbii Dream Colour een Deens garen is dat voor 100% uit wol bestaat.
2. Mijn vriendin weet dat Hobbii Dream Colour een Deens garen is dat voor 100% uit wol bestaat.
3. Ik weet dat mijn vriendin weet dat Hobbii Dream Colour een Deens garen is dat voor 100% uit wol bestaat.
4. Mijn vriendin weet dat ik weet dat Hobbii Dream Colour een Deens garen is dat voor 100% uit wol bestaat.
5. Ik weet dat mijn vriendin weet dat ik weet dat Hobbii Dream Colour een Deens garen is dat voor 100% uit wol bestaat.
6. Mijn vriendin weet dat ik weet dat zij weet dat Hobbii Dream Colour een Deens garen is dat voor 100% uit wol bestaat.

Dit schema kan zich oneindig herhalen (Clark en Marshall 1981, 15-16).

Clark en Marshall geven hier een psychologische en mentalistische invulling van de notie van common ground. Het heeft deze psychologische invulling omdat Clark en Marshall common ground invullen met mentale toestanden, zoals hierboven beschreven. Hier ligt ook mijn probleem met hun interpretatie van het begrip common ground. Ik heb niet zozeer problemen met het begrip common ground zelf, namelijk common ground als term voor de kennis die gedeeld én gemeenschappelijk is tussen twee of meer personen. Mijn probleem ligt vooral in het gebruik van mentale toestanden om dit begrip verder in te vullen.

Mijn eerste bezwaar is vooral een principiële bezwaar. De recursie aan geloofstoestanden die ik zojuist heb beschreven is een oneindige recursie. Als mijn vriend mij zou vragen hem de afstandsbediening aan te geven moet hij dus geloven dat de afstandsbediening dicht bij mij ligt, moet ik geloven dat de afstandsbediening dicht bij mij ligt, moet hij geloven dat ik geloof dat de afstandsbediening dicht bij mij ligt etc. Dit is echter een handeling die ik in een paar seconden uit kan voeren, zonder dat ik actief al deze geloofstoestanden langs hoeft te gaan. Dit klinkt niet als een hele intuïtieve representatie van wat er daadwerkelijk gebeurt bij dit soort simpele vormen van referentiële communicatie (Sperber en Wilson 1986).

Wij zijn als mensen ook eindige wezens. De consequentie van de oneindige recursie aan geloofstoestanden, namelijk dat wij een oneindig aantal geloofstoestanden zouden bezitten, is ongewenst. Hoe kan een eindig wezen immers een oneindig aantal aan geloofstoestanden bezitten? Voor een oneindig wezen zoals God is dit mogelijk, maar wij zijn geen God. Een oneindig aantal geloofstoestand is niet verenigbaar met onze aard als een eindig wezen (Sperber en Wilson 1986).

Clark en Marshall zien dit probleem zelf ook en proberen een oplossing te vinden voor de paradox der gedeelde kennis. Het probleem bij een paradox is dat hetzij de aannames, hetzij de redenering niet kloppen. Deze paradox berust op de volgende 4 aannames:

1. Men doet referentiële uitspraken die helder zijn: Het is duidelijk waar precies naar verwezen wordt.
2. Om een referentiële uitspraak te doen, beroept men zich op een oneindig aantal voorwaarden (de recursie aan geloofstoestanden die zojuist is beschreven).
3. Het kost oneindig veel tijd om al deze voorwaarden te verifiëren.
4. Men doet desondanks een referentiële uitspraak in een kort tijdsbestek (een paar seconden).

(Clark en Marshall 1981, 14-15)

Om deze paradox op te lossen, kiezen Clark en Marshall er voor om een of meerdere aannames op te geven. Aannames 3 en 4 zijn echter niet op te geven. Aannames 1 en 2 zijn namelijk een aanname die geldt voor meerdere vergelijkbare psychologische processen, dus dit is geen geschikte kandidaat om opgegeven te worden. Aannames 3 en 4 zijn empirische waarnemingen, deze kunnen ook niet zomaar opgegeven worden. Dit betekent dat de enige aannames die opgegeven kunnen worden aannames 1 en 2 zijn. (Clark en Marshall 1981, 15).

Om de paradox op te lossen komen Clark en Marshall met een aantal heuristieken. De eerste heuristiek is de inkortingsheuristiek. In plaats van een oneindige keten aan geloofstoestanden te verifiëren, worden er slechts vier geverifieerd. Dit zou namelijk wél in een paar seconden kunnen en op deze manier kunnen we inderdaad in een kort tijdsbeslag een referentiële uitspraak maken. Dit zou de paradox dan oplossen. Er is echter een probleem met deze heuristiek. Wanneer we de keten inkorten, verzwakken we ook aanname 1 omdat dit niet garandeert dat we ook daadwerkelijk een heldere referentiële uitspraak maken. (Clark en Marshall 1981, 28-29).

Daarnaast stellen Clark en Marshall dat de inkortingsheuristiek niet intuïtief is. Wanneer we met elkaar communiceren zijn we immers niet constant bezig reeksen van geloofstoestanden te verifiëren. Hoewel de inkortingsheuristiek in principe de paradox wel oplost, geven Clark en Marshall de voorkeur aan een andere heuristiek. De gezamenlijke aanwezigheidsheuristiek (copresence heuristics) doet volgens hen veel meer recht aan de manier waarop mensen daadwerkelijk met elkaar communiceren. (Clark en Marshall 1981, 30-31).

De gezamenlijke aanwezigheidsheuristiek beroept zich, zoals de naam al doet vermoeden, op gezamenlijke aanwezigheid. Deze heuristiek geeft aanname 2 volledig op omdat deze heuristiek niet vereist dat een aantal geloofstoestanden worden geverifieerd. Het enige wat nodig is om een correcte referentiële uitspraak te maken, is bewijs dat beide gespreksdeelnemers gezamenlijk aanwezig zijn geweest met het object waarnaar verwezen wordt (Clark en Marshall 1981, 32). Deze term van gezamenlijke aanwezigheid lijkt op het eerste gezicht heel beperkend, maar zoals ik straks zal beschrijven bedoeld Clark deze term veel breder. Ook termen als 'Mark Rutte' zouden volgens Clark namelijk nog onder gezamenlijke aanwezigheid vallen.

In het geval van Hobbii Dream Colour heb ik dan de recursie niet nodig. Als mijn vriendin en ik bijvoorbeeld een keer bij mij thuis thee zijn gaan drinken en ik had toen een aantal bollen Hobbii Dream Colour op tafel liggen (en ik weet dat ze die ook heeft opgemerkt omdat we het er bijvoorbeeld over hebben gehad) weet ik dat Hobbii Dream Colour voor ons common ground is. Het is in dit geval niet meer nodig om een lijst van geloofstoestanden te verifiëren (Clark en Marshall 1981, 34).

Wat ik zojuist heb beschreven is fysieke gemeenschappelijke aanwezigheid (Clark en Marshall 1981, 38). Ook de culturele gemeenschappen die ik eerder heb werken volgens hetzelfde principe als gemeenschappelijke aanwezigheid. Er zijn immers zaken die iedereen die tot een zekere culturele gemeenschap behoort te weten (Clark en Marshall 1981, 36). Iedereen die tot de culturele gemeenschap ‘hakers’ behoort weet ongetwijfeld wat een haaknaald is en iedereen die tot de culturele gemeenschap ‘fans van het Eurovisie Songfestival’ behoort weet dat de zangeres Konstrakta dit jaar Servië vertegenwoordigde.

Hetzelfde geldt voor taal (Clark en Marshall 1981, 40). Iedereen die Nederlands spreekt weet uiteraard wat woorden zoals ‘brood’, ‘konijn’ en ‘tafel’ betekenen. Ook neem ik aan dat mijn scriptiebegeleider dit paper zal begrijpen omdat hij Nederlands spreekt. Taal, culturele gemeenschappen en fysieke gemeenschappelijke aanwezigheid zijn overigens niet gescheiden van elkaar. Vaak leiden we informatie af uit een combinatie van de drie (Clark en Marshall 1981, 41). In het geval van Hobbii Dream Colour heeft mijn vriendin het op mijn tafel zien liggen, maar aangezien de webshop Hobbii erg bekend is bij hakers kan ik me ook voorstellen dat ze het sowieso wel zal kennen.

Om correct referentiële communicatie te kunnen gebruiken is het volgens Clark en Marshall dus niet noodzakelijk een oneindige waslijst aan mentale toestanden te bezitten. Alleen bewijs voor enige vorm van gezamenlijke aanwezigheid is voldoende (Clark en Marshall 1981, 58). De kracht van deze heuristiek is dat we eigenlijk niet heel veel bewijs nodig hebben om toch vrij diepgaande conclusies te trekken over wat een ander zou moeten weten. In het geval van mijn Finse klasgenoot concludeer ik op basis van een paar Engelse woorden dat ze Engels spreekt, ook al is het best denkbaar dat ze letterlijk alleen die paar woorden spreekt.

Maar in het algemeen stelt deze heuristiek ons wel in staat om op een betrekkelijk betrouwbare wijze heel snel en simpel vast te stellen welke kennis common ground is. Op deze manier menen Clark en Marshall ook de paradox op te lossen, omdat het niet langer nodig is om een hele lijst aan geloofstoestanden te verifiëren. Het is zo niet paradoxaal dat we toch erg snel referentiële uitspraken doen.

Ik ben echter niet compleet overtuigd dat dit het probleem helemaal oplost. Clark en Marshall beperken de recursie aan mentale toestanden weliswaar, maar ze blijven spreken in termen van mentale toestanden. Hun invulling van common ground blijft puur psychologisch. Hoewel er geen sprake meer is van een oneindige recursie, kan ook gedeelde aanwezigheid weergegeven worden als een mentale toestand. “Ik weet dat Hobbii Dream Colour bij ons beiden bekend is”, “Ik weet dat mijn Finse Klasgenoot Fins spreekt” etc. Dit blijven geloofstoestanden.

Hierin ligt ook mijn tweede probleem met de psychologische invulling van Clark en Marshall. Op het moment dat er gesproken wordt over geloofstoestanden, speelt theory of mind ook weer een rol. Theory of mind is immers nodig om toegang te krijgen tot je eigen, maar ook de mentale toestanden van een ander. Op deze manier zouden de problemen die autisten hebben met common ground ook weer herleid kunnen worden tot problemen met theory of mind. Zoals ik al eerder heb besproken, ben ik in dit paper op zoek naar een verklaring die niet berust op theory of mind.

Daarom zal ik in de komende hoofdstukken 2 alternatieve invullingen van common ground behandelen. Zowel David Lewis als Bart Geurts onderscheiden naast een psychologische dimensie ook een normatieve dimensie. De normatieve dimensie van Lewis is vooral een rationele normatieve dimensie, terwijl de normatieve dimensie van Geurts meer een sociale normatieve dimensie is. Beide alternatieven vereisen echter geen theory of mind.

Hoofdstuk 3: David Lewis en common ground

In het vorige hoofdstuk heb ik het begrip ‘common ground’ besproken en vervolgens aangetoond wat de problemen zijn met de puur psychologische invulling die Clark en Marshall dit begrip geven. Wanneer common ground puur gedacht wordt in termen van mentale toestanden, zal er altijd een problematische recursie aan mentale toestanden blijven en zal het common ground voor een groot deel afhankelijk blijven van theory of mind. In dit hoofdstuk zal duidelijk worden dat er een alternatieve invulling mogelijk is, een die geen problematische recursie oplevert en niet afhankelijk is van theory of mind. Lewis denkt namelijk in *redenen* om te geloven en zal een normatieve dimensie toevoegen aan common ground, door common ground in verband te brengen met rationaliteit.

Hoewel Lewis zelf de term ‘common ground’ niet gebruikt (hij gebruikt zelf de term gemeenschappelijke kennis) verwijzen Clark en Marshall wel naar hem wanneer ze het hebben over common ground. Dit wekt de indruk dat Clark en Marshall en Lewis op één lijn zitten wat betreft deze term, maar in de praktijk blijkt dit niet te kloppen.

Lewis geeft het volgende voorbeeld: Stel dat ik iemand ontmoet en bij het afscheid zeggen wij elkaar morgen om dezelfde tijd op dezelfde plek te ontmoeten. Dit geeft een vergelijkbare recursie als de recursie van Clark en Marshall:

1. Ik verwacht dat jij morgen terugkeert
2. Jij verwacht dat ik morgen terugkeert
3. Ik verwacht dat jij verwacht dat ik morgen terugkeer
4. Jij verwacht dat ik verwacht dat ik morgen terugkeer

Etc. (Lewis 1969, 52).

Deze stand van zaken noemt Lewis ‘A’. Hoe is het mogelijk dat A in staat is deze recursie aan (wederzijdse) verwachtingen te creëren? Het antwoord is dat A aan een aantal voorwaarden voldoet. Samen met deze voorwaarden, gepaard met aannames over onze rationaliteit, inductief vermogen en relevante achtergrondinformatie, is er voldoende basis om al deze verwachtingen te kunnen vormen. De voorwaarden zijn als volgt:

1. Wij hebben beiden redenen om te geloven dat A het geval is.
2. A betekent voor ons beiden dat we beiden redenen hebben om te geloven dat A het geval is.
3. A betekent in dit geval voor ons dat we beiden terug zullen keren.

Wat A voor iemand betekent is vooral afhankelijk van iemands inductief vermogen en van zijn/haar achtergrondkennis (Lewis 1969, 52-53).

Belangrijk is dat Lewis spreekt over redenen om te geloven, niet daadwerkelijk geloven. Ook de redenen tot geloven geven een recursie die veel lijkt op de recursie van Clark en Marshall. Stel dat Jan en Klaas elkaar ontmoeten en afspreken morgen weer terug te keren:

1. J en K hebben beide reden om te geloven dat J en K morgen terug zullen keren.
2. J en K hebben beide reden om te geloven dat J reden heeft om te geloven dat K morgen terug zal keren.
3. J en K hebben beide reden om te geloven dat J reden heeft om te geloven dat K reden heeft om te geloven dat J morgen terug zal keren.

Etc. (Lewis 1969, 53-55).

Ook bij Lewis ontstaat er een oneindige recursie. Het grote verschil tussen Lewis enerzijds en Clark en Marshall anderzijds is dat de recursie van Lewis zich *niet* vertaalt in daadwerkelijke mentale toestanden. Redenen om iets te geloven zijn namelijk geen mentale toestanden. Redenen om iets te geloven zijn louter dat en omdat het geen werkelijke mentale toestanden zijn, maakt het de recursie niet problematisch. (Lewis 1969, 55). De paradox van de gemeenschappelijke kennis die Clark en Marshall proberen op te lossen, ontstaat niet eens bij Lewis. Door het over redenen om te geloven in plaats van daadwerkelijk geloven te hebben, omzeilt Lewis de paradox.

De hele reeks aan redenen om te geloven is immers niet een daadwerkelijke redenering die iemand in zijn/haar hoofd heeft. Deze recursie kan uiteraard wel worden omgezet in een daadwerkelijk geloof dat A het geval is. Daar is rationaliteit voor nodig. Lewis stelt dat iemand ook daadwerkelijk zal geloven dat A het geval is, mits iemand reden heeft om te geloven dat A het geval is (Lewis 1969, 55). Als Jan en Klaas allebei rationele wezens zijn, zullen ze niet alleen reden hebben om te geloven dat ze morgen terug zullen keren, ze zullen dit ook daadwerkelijk gaan geloven.

Volgens Lewis hebben we rationaliteit nodig om deze recursie om te kunnen zetten in verwachtingen van verschillende ordes, zoals ik aan het begin van dit hoofdstuk heb beschreven. Hoewel Lewis nog steeds het woord rationaliteit gebruikt, lijkt hij in deze context eerder iets als cognitieve vermogens te bedoelen. Hoe dieper je in de recursie van redenen om te geloven komt, hoe meer cognitieve vermogens nodig zijn om deze om te zetten in daadwerkelijke verwachtingen en geloofstoestanden. Om deze reden komen we niet verder dan een paar ordes aan verwachtingen en hebben we geen oneindige lijst van verwachtingen. In het geval van de zojuist beschreven recursie is de meest ingewikkelde verwachting: 'Wij verwachten beiden dat de ander verwacht dat we morgen terug zullen keren' (Lewis 1969, 55-56). Een problematische recursie van werkelijk bestaande overtuigingen ontstaat op deze manier dus ook niet, want daar hebben we simpelweg de cognitieve vermogens niet voor.

Een normatieve dimensie

Cognitieve vermogens spelen een grote rol bij Lewis' invulling van common ground. Cognitieve vermogens stellen ons immers in staat om een reden om A te geloven om te zetten in een geloof dat A ook daadwerkelijk het geval is. In deze redenen om te geloven ligt ook een normatieve dimensie van common ground besloten. Lewis gaat er namelijk van uit dat een rationeel wezen dingen zal gaan geloven waar hij/zij redenen voor heeft. Dit is dan ook een rationele normativiteit. Een rationeel wezen wil (en moet) dingen geloven als hij/zij wordt geconfronteerd met redenen om te geloven. Als je reden hebt om te geloven, moet je dat ook doen. De normativiteit zit besloten in de redenen om te geloven.

Hierin ligt echter ook een mogelijk probleem met de invulling van Lewis. Omdat normativiteit voor Lewis betrekking heeft op wat je gelooft, kom je in zekere zin ook weer terug bij 'geloof'. Dit heeft nog steeds mentalistisch. Hoewel Lewis er zeker in slaagt om de problematische recursie te omzeilen, slaagt Lewis er minder in om theory of mind ook volledig te omzeilen. Om uit te leggen wat redenen om te geloven zijn, moet je het immers nog steeds over geloof hebben.

Om deze reden zal ik in het volgende hoofdstuk Bart Geurts bespreken. Ook Geurts zal een normatieve dimensie introduceren. Zijn normatieve dimensie is echter een sociale normativiteit die besloten ligt in de relatie tussen mensen.

Hoofdstuk 4: Bart Geurts en common ground

Ik heb zojuist Lewis' invulling van common ground besproken. Lewis omzeilt de paradox door het te hebben over redenen om te geloven. Ook introduceert hij een normatieve dimensie, die weliswaar de recursie omzeilt maar nog steeds te mentalistisch is. De normatieve dimensie die Lewis introduceert is een rationele normativiteit. In dit hoofdstuk zal ik de invulling die Bart Geurts aan common ground geeft bespreken. Ook hij introduceert een normatieve dimensie. Zijn normatieve dimensie is echter van een sociale aard.

Geurts begint zijn paper '*Communication as Commitment Sharing: Speech Acts, Implicatures, Common Ground*' door te constateren dat de uitspraak "Ik ga de afwas doen" op twee manieren bekeken kan worden. De eerste manier is een mentalistische en psychologische manier. Deze uitspraak geeft mijn intentie om de afwas te doen. Dit is meteen ook weer het domein van theory of mind. De tweede manier die Geurts onderscheidt is een sociale manier om naar deze uitspraak te kijken. Door te zeggen dat ik de afwas creëer ik een verplichting voor mijzelf. Deze verplichting is iets relationeels (Geurts 2019, 1).

Deze manieren om naar dergelijke uitspraken te kijken sluiten elkaar niet uit, maar de psychologische wijze om dergelijke uitspraken te interpreteren heeft nog steeds vaak de voorkeur. Het idee dat communicatie vooral een kwestie van mindreaden en dus theory of mind is, is dan ook een populair idee. Geurts gaat hier tegenin en stelt voor dat communicatie in de eerste plaats een kwestie is van '*commitments*', oftewel verplichtingen (Geurts 2019, 2).

Dit beperkt zich overigens niet tot uitingen die de vorm hebben van een belofte, zoals mijn toezegging om de afwas te doen. Wanneer een vriendin van mij bijvoorbeeld zegt: "Ik ben zwanger" gaat zij vervolgens ook een verplichting aan om zich te gedragen in overeenkomst met deze propositie. Van haar wordt dan verwacht dat ze bijvoorbeeld geen alcohol gaat drinken. Hetzelfde geldt wanneer mijn zwangere vriendin uitspraken zou maken zoals "Sparta was vroeger een republiek" of "Amsterdam is de hoofdstad van Nederland". We houden haar aan deze uitspraken. Als zij later in het gesprek Sparta een monarchie zal gaan noemen of niet tegensprekt dat Arnhem de hoofdstad van Nederland is, is dit inconsistent en gaat dit tegen haar verplichtingen in (Geurts 2019, 4).

Common ground kan vervolgens ook ingevuld worden in termen van verplichtingen. Ook dit levert weer een recursie op. Stel dat Jan tegenover Klaas beweert dat hij (Jan) ziek is. Ze gaan dan een wederzijdse verplichting C aan om te handelen op basis van propositie p, namelijk 'Jan is ziek'. Dit krijgt dan de volgende vorm:

$C_{j,kp}$ en $C_{k,jp}$

$C_{j,kp} C_{k,jp}$ en $C_{k,jp} C_{j,kp}$

$C_{j,kp} C_{k,jp} C_{j,kp}$ en $C_{k,jp} C_{j,kp} C_{k,jp}$

Etc. (Geurts 2019, 16-17).

Ook de recursie van verplichtingen die bij Geurts ontstaat, is geen problematische recursie. Geurts definieert verplichtingen namelijk niet in psychologische termen. Verplichtingen zijn namelijk een sociaal concept, aldus Geurts. Verplichtingen brengen geen geloofstoestanden en gedeelde geloofstoestanden met zich mee (Geurts 2019, 17). Common ground interpreteren als gemeenschappelijke kennis levert een definitie van common ground als een gedeeld veld van informatie op. Common ground interpreteren in termen van wederzijdse verplichtingen levert een definitie van common ground als een normatief construct op (Geurts 2019, 17).

Common ground krijgt bij Geurts daarmee ook een normatieve dimensie. Deze normatieve dimensie verschilt echter op een fundamenteel vlak van de normatieve dimensie die Lewis onderscheidt. De normatieve dimensie van Lewis heeft namelijk vooral te maken met rationaliteit en ligt besloten in de redenen om te geloven: Wanneer je reden hebt om X te geloven, moet je X ook gaan geloven. De normatieve dimensie van Geurts is een sociale normativiteit. In onze communicatie gaan we voortdurend verplichtingen aan en het is de bedoeling dat we ons daar aan houden. Zoals eerder besproken beperkt zich dit niet tot daadwerkelijke beloftes.

Ten slotte ‘verliest’ common ground niks door deze sociaal normatieve invulling. Nog steeds kan common ground gebruikt worden om zaken zoals veronderstellingen, conventie en uiteraard referentieel taalgebruik te analyseren en verklaren. Doordat deze invulling van common ground echter geen gebruik maakt van psychologische termen zoals mentale toestanden, is er ook geen theory of mind nodig (Geurts 2019, 19-20).

Common ground als verplichtingen toegepast op autisme

Geurts laat uiteindelijk zien dat het mogelijk is om common ground ook zonder mentalistische termen in te vullen. Door common ground te denken in termen van verplichtingen krijgt common ground een normatieve dimensie waarbij het de verplichtingen zijn die ons handelen reguleren. Als ik zeg dat ik de afwas ga doen, ga ik een verplichting aan om dat ook daadwerkelijk te doen. Ook wanneer ik uitspraken doe als ‘Ik lust geen broccoli’, ‘Ik ben ziek’, ‘Amsterdam is de hoofdstad van Nederland’ en ‘Ik wil van het weekend naar Maastricht’ ga ik elke keer een verplichting aan om te handelen in overeenstemming met deze uitspraken.

Het lijkt mij vervolgens ook plausibel dat autisten moeite kunnen hebben met common ground op het moment dat common ground vooral gedacht wordt als een sociale aangelegenheid. Zoals ik in de inleiding al heb besproken, kenmerkt autisme zich onder andere door problemen met sociale vaardigheden. Het is niet onwaarschijnlijk dat autisten dan ook moeite zullen hebben met common ground, als common ground gedefinieerd wordt in sociale termen. Een autist zou zich bijvoorbeeld veel minder bewust kunnen zijn van alle verplichtingen die we aangaan in ons dagelijks taalgebruik.

De vraag die nu nog resteert, is de vraag hoe het te verklaren is dat autisten problemen kunnen hebben met common ground. Ik heb namelijk laten zien dat common ground een alternatieve verklaring kan bieden voor de problemen die autisten hebben met referentieel taalgebruik, zonder afhankelijk te zijn van theory of mind. Het is zeker nog wel noodzakelijk om aandacht te besteden aan de vraag hoe problemen met common ground vervolgens kunnen ontstaan bij autisten. Deze vraag is uiteraard een complexe vraag waar eigenlijk een heel nieuw paper aan gewijd dient te worden. Toch wil ik hier kort een mogelijke verklaring bespreken, namelijk sociale motivatie.

De theorie dat autisten minder sociale motivatie hebben dan neurotypische mensen is een relatief nieuwe theorie binnen het onderzoek naar autisme. Sociale motivatie is kort gezegd een set aan psychologische disposities en biologische mechanismen die ervoor zorgen dat een individu zich primair richt op de sociale wereld, sociale interactie als plezierig beschouwt en wil werken aan sociale relaties (Chevallier et al. 2012, 1-2). Sociale motivatie zorgt er dus voor dat de meeste mensen zich graag begeven in sociale situaties en deze situaties ook daadwerkelijk leuk vinden. Ook zorgt dit ervoor dat we vaak oprechte interesse in de ander hebben, om te werken aan sociale relaties etc.

In het paper van Chevallier et al. wordt geconcludeerd dat er zeker aanleiding is om aan te nemen dat autisten over het algemeen veel minder sociale motivatie bezitten dan neurotypische individuen (Chevallier et al 2012, 1). Dit zou dan betekenen dat autisten niet de motivatie bezitten om zich 'vrijwillig' in sociale situaties te begeven en als gevolg daarvan sociale situaties ook niet als plezierig zullen ervaren. De autist heeft dus, vergeleken met een neurotypisch persoon, minder interesse in sociale interactie.

Hoe kan zich dit verhouden tot common ground? Op het moment dat een autist geen motivatie voelt om zich sociaal te gedragen en ook weinig interesse heeft in een ander, kan dit consequenties hebben voor common ground. Zoals besproken in de voorgaande hoofdstukken is common ground iets dat altijd gemeenschappelijk is daarmee iets dat te maken heeft met meerdere mensen. Wanneer een autist die sociale motivatie in mindere mate heeft, zou een autist ook mogelijk minder actief bezig zijn met wat nou echt common ground is. Zoals ik in hoofdstuk 2 al heb besproken, in sociale interactie wel degelijk belangrijk voor het vaststellen van common ground. De autist heeft in mindere mate behoefte aan sociale interactie en voelt ook in mindere mate het verlangen om sociale relaties te onderhouden. Ten slotte is het denkbaar dat de autist weinig motivatie heeft om überhaupt common ground te creëren met een ander.

Ook in het geval van verplichtingen is het denkbaar dat sociale motivatie een rol kan spelen. De theorie van sociale motivatie neemt aan dat autisten in mindere mate motivatie bezitten voor sociale interactie. In dit geval is het denkbaar dat een autist zich ook in mindere mate realiseert dat hij/zij een verplichting aangaat wanneer hij/zij iets zegt. Wellicht heeft een autist minder oog voor verplichtingen en is een autist ook minder gevoelig voor verplichtingen.

Samenvatting en conclusie

In dit paper heb ik als eerste de problemen met theory of mind besproken. De aanname dat autisten geen theory of mind hebben (en daarom ook tegen veel communicatieve problemen aanlopen) is een aanname die wijdverspreid is binnen de psychologie. Het paper van Gernsbacher en Yergeau toont echter aan dat deze aanname niet klopt. Problemen met theory of mind zijn namelijk ten eerste niet uniek voor autisme, ook niet-autistische individuen worstelen met theory of mind. Ten tweede is het ook niet zo dat elke autist problemen ervaart met theory of mind. De aanname dat autisten niet over theory of mind beschikken is een overdreven aanname en daarom heb ik geconcludeerd dat theory of mind niet geschikt is om de problemen die autisten met referentieel taalgebruik hebben te verklaren.

Vervolgens heb ik de notie ‘common ground’ geïntroduceerd als potentieel alternatief voor theory of mind. Common ground is immers ook nodig voor referentieel taalgebruik. We kunnen namelijk alleen maar correct naar zaken verwijzen die bij beide sprekers bekend zijn (gemeenschappelijke kennis). Het probleem van de invulling die Clark en Marshall common ground geven, is echter dat hun invulling een puur psychologische en mentalistische invulling is. Dit levert een problematische en oneindige recursie aan mentale toestanden op. Clark en Marshall proberen deze paradox van de gedeelde kennis op te lossen, maar blijven spreken in mentalistische termen. In dit geval blijft theory of mind een rol spelen. In dit paper ben ik echter op zoek naar een verklaring die niet berust op theory of mind.

Om deze reden heb ik vervolgens Lewis besproken. Het verschil tussen Lewis enerzijds en Marshall en Clark anderzijds is dat Lewis het heeft over redenen om te geloven, in plaats van daadwerkelijke geloofstoestanden. De recursie die dan ontstaat, is weliswaar ook oneindig, maar deze recursie geeft niet iemands daadwerkelijke mentale toestanden weer. De paradox ontstaat dan niet. Lewis introduceert een normatieve dimensie in common ground. Deze normativiteit ligt in de redenen om te geloven. Wij als mensen zijn rationele wezens en wanneer wij redenen hebben om dingen te geloven, moeten we deze dingen ook geloven. Wel blijft Lewis het nog steeds hebben over ‘geloven’ en ook dit blijft mentalistisch.

Een tweede alternatieve invulling van common ground is de invulling van Geurts. Net zoals Lewis introduceert ook Geurts een normatieve dimensie. De normatieve dimensie die Geurts onderscheidt is echter van een sociale aard. Geurts denkt common ground (en communicatie in het algemeen) namelijk in termen van verplichtingen. Wanneer we dingen zeggen, gaan we ook automatisch een verplichting aan om te handelen op basis van onze uitspraken. Het is normatief, omdat er van ons verwacht wordt dat we ons ook daadwerkelijk houden aan onze verplichtingen. Hierdoor is het ook nog steeds mogelijk om referentieel taalgebruik te analyseren in termen van verplichtingen.

De hoofdvraag ‘*In hoeverre biedt de notie van common ground een alternatief voor theory of mind wat betreft het verklaren van de problemen die autisten hebben op het gebied van referentieel taalgebruik?*’ kan ik positief beantwoorden. Common ground kan zeker dienen als een alternatieve verklaring voor de problemen die autisten hebben op het gebied van referentieel taalgebruik. Common ground stelt ons namelijk in staat om naar zaken te verwijzen. Als iets common ground is, weten beide gesprekspartners wat bedoeld wordt en kan daar correct naar worden verwezen. Alle Nederlandssprekenden weten bijvoorbeeld wat een konijn is en daarom kan ik zonder problemen verwijzen naar konijnen.

Op het moment dat iemand aanneemt dat autisten moeite hebben met common ground, zijn de problemen die autisten hebben met referentieel taalgebruik ook te verklaren. Als een autist namelijk niet goed weet wat wel en niet common ground is, kan een autist ook geen correcte verwijzingen maken. In het experiment dat ik in de inleiding heb besproken kan het bijvoorbeeld het geval zijn dat de autist niet goed doorheeft welke eigenschappen op de kaarten common ground zijn. Dit kan verklaren waarom autisten in dit geval dus ook veel overbodige en irrelevante informatie geven, simpelweg omdat ze niet doorhebben dat dit al common ground is en niet expliciet benoemd hoeft te worden.

Geurts toont ten slotte ook aan dat de notie van common ground niet hoeft te berusten op theory of mind. Common ground kan namelijk ook ingevuld worden in niet-psychologische termen, zoals verplichtingen. Zolang common ground niet gedacht wordt in mentalistische termen zoals geloven, is theory of mind niet nodig om common ground te begrijpen.

De vraag die alleen nog resteert, is de vraag hoe problemen die autisten met common ground hebben verklaard kunnen worden. Ik heb in dit paper al kort een mogelijke verklaring besproken, namelijk de geringe mate van sociale motivatie bij autisten. Deze vraag is echter een complexe vraag die zeker een apart vervolgonderzoek verdient. Het onderzoek naar autisme is immers nog jong en dit zou in mijn ogen zeker een vruchtbare richting van onderzoek kunnen zijn.

Bibliografie

Autism Speaks. 2022. “What Are the Symptoms of Autism?” Laatst geraadpleegd op 17 juni 2022. <https://www.autismspeaks.org/what-are-symptoms-autism>.

Autism Speaks. 2022. “What Is Asperger Syndrome?” Laatst geraadpleegd op 17 juni 2022. <https://www.autismspeaks.org/types-autism-what-asperger-syndrome>.

Baron-Cohen, S., Leslie, A. M., en Frith, U. 1985. “Does the Autistic Child Have a “Theory of Mind”?” *Cognition*, 21, 37-46.

Chevallier, C., Kohls, G., Troiani, V., Brodtkin, E. S., en Schultz, R. T. 2012. “The Social Motivation Theory of Autism.” *Trends in Cognitive Sciences*, 16(4), 231–239.

Clark, H. H. 1996. *Using Language*. Cambridge: Cambridge University Press.

Clark, H. H. en Marshall, C. R. 1981. “Definite Reference and Mutual Knowledge.” in *Elements of Discourse Understanding*, bewerkt door Aravind K. Joshi, Bonnie L. Webber en Ivan A. Sag, 10-63. Cambridge: Cambridge University Press.

Dahlgren, S., en Sandberg, A. D. 2008. “Referential Communication in Children with Autism Spectrum Disorder.” *Autism: The International Journal of Research and Practice*, 12(4), 335–348.

Gernsbacher, M. A., en Yergeau, M. 2019. “Empirical Failures of the Claim that Autistic People Lack a Theory of Mind.” *Archives of Scientific Psychology*, 7(1), 102–118.

Geurts, B. 2019. “Communication as Commitment Sharing: Speech Acts, Implicatures, Common ground.” *Theoretical Linguistics*, 45(1-2): 1-30.

Lewis, D. K. 1969. *Convention: A Philosophical Study*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Masi, A., DeMayo, M.M., Glozier, N., en Guastella A. 2017. “An Overview of Autism Spectrum Disorder, Heterogeneity and Treatment Options.” *Neurosci. Bull.* 33, 183–193 .

Sperber, D., en Wilson, D. 1986. *Relevance*. Oxford: Blackwell.

Stalnaker, R. C. 1978. “Assertion.” *Syntax and semantics*, 9(*Pragmatics*), 315-332.